

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Mościckiej-Bogacz: *Wizerunek kobiety we współczesnej prasie katolickiej. Studium socjologiczne na przykładzie „Naszego Dziennika”*

Ocena ogólna rozprawy

Praca wpisuje się swą zawartością treściową i założeniami metodologicznymi w tematykę kreowania i upowszechniania medialnych modeli kobiecości i ich powiązania z religią katolicką we współczesnej kulturze, w szczególności dotyczy wizerunku kobiety w prasie katolickiej na przykładzie „Naszego Dziennika”. Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska jest opracowaniem, które oceniam wysoko - stanowi dowód bardzo dobrej orientacji w podjętej tematyce, w zaprojektowaniu i przeprowadzaniu badań empirycznych w oparciu o technikę analizy zawartości przekazów medialnych w wymiarze ilościowym oraz jakościowym, umiejętności krytycznej analizy literatury przedmiotu oraz sprawności w interpretacji danych i formułowaniu wniosków. Autorka wykazała się ogólną, uporządkowaną wiedzą z zakresu socjologii ogólnej i szczegółowych: płci, kultury, rodziny, mediów, a także metodologii badań społecznych, wiedzy filozoficznej i teologicznej w zakresie modeli kobiecości, płci biologicznej i kulturowej w indywidualnych oraz społecznych kontekstach. Część empiryczna pracy pozwala na pozytywną ocenę warsztatu badawczego Doktorantki. Wybór tematyki oraz przedłożone rozważania w dysertacji są aktualne i cenne poznawczo, dobór tygodnika i przedziały czasowe obejmujące lata 2001-2002 oraz 2021-2022, z których wybrano tematyczne publikacje pozwoliły na uchwycenie dynamiki zmian w postrzeganiu kobiety i jej kobiecości w prasie katolickiej z uwzględnieniem kontekstu religijnego.

Ocena merytoryczna rozprawy

1. Struktura rozprawy

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska ma spójną, rozbudowaną strukturę. Składa się z wstępu, siedmiu rozdziałów - trzy pierwsze rozdziały są teoretyczne, kolejne cztery stanowią część badawczą, zakończenia, bibliografii, spisu załączników (liczba załączników wynosi 36),

spisu rysunków, spisu tabel i spisu wykresów. Praca w całości liczy 446 stron, z czego liczne i obszerne załączniki zajmują ponad 100 stron.

Pierwszy rozdział poświęcony jest problematyce kobiety we współczesnej kulturze z wyszczególnieniem kilku obszarów tematycznych: płci jako konstruktu społeczno-kulturowego, tożsamości kobiety, feminizmu jako strategii definiowania kobiecości, kontekstów rodzinnych i zaangażowania społecznego kobiet. W pierwszej części Doktorantka zestawia poglądy esencjalistów, wywodzących kobiecość (podobnie jak męskość) z cech naturalnych (biologicznych) z przekonaniami przedstawicieli społecznego konstruktywizmu, zakładającego dyskursywne kształtowanie kobiecości w procesach społecznych, a następnie omawia sposoby postrzegania kobiecości w nurcie strukturalnego funkcjonalizmu. Treść rozdziału wypełniają staranne rozważania na dobrym naukowym poziomie dotyczące szeregu uwarunkowań płci jako konstruktu kulturowego, poparte tezami przedstawicieli konstruktywizmu i funkcjonalizmu, z przywołaniem opinii najważniejszych badaczy tych nurtów, zarówno w dyskursie krajowym i międzynarodowym. W kontekście podejmowanego tematu rozprawy warto byłoby uzupełnić refleksje nt. kobiecości i płci biologicznej o klasyczne myśli socjologiczne: A. Comte'a, E. Durkheima, M. Webera., H. Spencera. Płeć, seksualność i ciało były przez pierwszych socjologów - esencjalistów traktowane jako rezultat biologicznych uwarunkowań, a zatem niezmiennych, uniwersalnych, przypisanych jednostce ludzkiej. Według wskazanych autorów jednostki nie miały wpływu na kształt wzorów kobiecości (i męskości), mogły się im jedynie podporządkować. Ostatecznie w wyniku przeglądu różnych teorii Autorka przytacza koncepcję płci w wielowymiarowym kontekście, w którym wyróżnia aspekt biologiczny, społeczny i psychologiczny, w ujęciu procesualnym jako zmieniającą się w czasie i kontekstowo zależną (s. 20, 21). Dalej Autorka analizuje tożsamość kobiety w wymiarze osobistym i społecznym oraz rozpatruje macierzyństwo jako element konstytuujący tożsamość społeczną kobiety zestawiając ją z licznymi ofertami współczesnych tożsamości. Warte zauważenia są wyczerpujące rozważania na temat feminizmu jako strategii definiowania kobiecości. Omówiona jest historia nurtów feministycznych (historyczne fale feminizmu) i trzy podstawowe jego rodzaje: liberalny, socjalistyczny i radykalny wraz z szczegółowymi charakterystykami istoty, założeń i form każdego typu. Cenne i trafne są odniesienia światowej perspektywy rozwoju ruchów feministycznych do specyfiki historycznej i swoistej sytuacji kulturowo-religijnej w Polsce. Rozdział kończą szczegółowo i wyczerpująco omawiane konteksty życia rodzinnego kobiety oraz formy społecznego zaangażowania przekraczające sferę prywatną i rozszerzające się na sferę publiczną i kwestię nierówności w zakresie aktywności zawodowej, warunków

zatrudnienia, a także niesymetrycznego podziału obowiązków rodzinnych np. opiekuńczych. Autorka dokonała solidnego studium form życia małżeńsko-rodzinnego w dynamice współczesnych przemian i w mojej ocenie można tę partię materiału nieco zredukować wybierając treści, które ściśle łączą się z rolami i pozycją kobiety we współczesnej rodzinie lub w jej alternatywnych formach.

W drugim rozdziale Autorka podejmuje niełatwy temat pozycji kobiety i istoty kobiecości w nauce Kościoła katolickiego, bowiem kobieta stanowiła od początku dla klasycznych pisarzy i myślicieli chrześcijańskich teologiczno-antropologiczny problem. Doktorantka starannie studiuje dokumenty Kościoła katolickiego odnośnie wizji kobiecości z dominującą wykładnią materiałów Soboru Watykańskiego II, listów i encyklik Jana Pawła II i fragmentów *Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Doktorantka wykazała się znajomością dokumentów Magisterium Kościoła oraz krytycznym spojrzeniem na prezentowane treści. W eksploracji zagadnienia relacji płci i religii w nurtach chrześcijańskiego feminizmu posiłkuje się ustaleniami czołowych, feministycznych teolożek (m. in. Elżbiety Adamiak, Elisabeth Johnson). Według mnie wartość proponowanego dyskursu o chrześcijańskim feminizmie podniosłyby odniesienia do myśli polskich prekursorów katolickiego feminizmu np. Edyty Stein, czy Marceli Darowskiej, co pozwoliłoby na określenie przyczyn niezgody między omawianym „nowym feminizmem” i przywoływanymi kierunkami teologii feministycznej tj. rewolucyjnego, radykalno-feministycznego oraz mniej radykalnego reformatorskiego. W mojej ocenie te zagadnienia należałoby nieco pogłębić nawet kosztem innych treści (np. dobrze opracowanych w literaturze zagadnień związanych z płcią jako konstruktem społeczno-kulturowym, czy katolickim modelem małżeństwa i rodziny). Tym bardziej, że w zestawieniu z podjętym tematem rozprawy ta kwestia jest fundamentalna i niezwykle pomocna przy dalszej rzetelnej i obiektywnej analizie empirycznej. W kolejnym paragrafie zatytułowanym *Prasa katolicka jako medium promujące współczesny wizerunek kobiety* dostrzegłam kilka nieścisłości. Autorka poświęca uwagę kategorii językowego obrazu świata wg def. Jerzego Bartmińskiego (s.115), napisała: „W mojej pracy interesuje mnie językowy obraz kobiety (...) spróbuję określić przy użyciu środków językowych jak charakteryzowany jest współczesny wizerunek kobiecości w prasie”. Wnioskuje, że Autorka chciała potraktować kategorie językowego obrazu świata nie tylko jako zagadnienie lingwistyczne (zbyt mało w analizie własnej jest odwołań do leksykalnych i gramatycznych środków językowych w tworzeniu wizerunku kobiety), ale znacznie szerzej dotykając podstawowych kwestii filozofii języka, takich jak stosunek ludzkiego myślenia do rzeczywistości (teoria poznania), oraz udziału języka w procesach poznawczych człowieka. Druga krytyczna uwaga odnosi się do niepełnych danych nt.

rankingów poczytnych tygodników katolickich. W pracy przeczytamy: (...) w grupie poczytnych tygodników i miesięczników nie ma praktycznie czasopism katolickich, a Raport Polskich Badań Czytelnictwa z 2022 r. sytuuje w rankingach np. „Gościa Niedzielnego”. Poza tymi uwagami docenić należy staranność analiz rynku prasy kobiecej, rzeczowy przegląd funkcje takiej prasy, jak również zestawienie funkcji dziennika katolickiego.

Rozdział trzeci poświęcony jest ustaleniom metodologicznym badań własnych. Jest on poprawnie skonstruowany i cechuje go logiczny tok wywodu. W rozdziale opisana jest problematyka badawcza, charakterystyka materiału badawczego (do tej części mogłaby być przeniesiona analiza gatunków dziennikarskich, co w mojej ocenie wpłynęłoby na bardziej przejrzystą kompozycję i większą dbałość o spójność wewnętrzną rozprawy), zaprezentowana metoda i narzędzia badawcze oraz kroki postępowania badawczego. Autorka określa w omawianym rozdziale zakres definicyjny pojęcia wizerunek, choć jako pojęcie tytułowe powinno być bardziej teoretycznie rozbudowane i mocniej osadzone w literaturze socjologicznej i medioznawczej. Stawia także pytania badawcze, wyznaczające kierunki przeprowadzonej analizy własnej, od najbardziej ogólnego po uszczegóławiając (s. 136-137): Jakie współczesne role kobiece proponuje prasa katolicka; Czy prasa katolicka podtrzymuje tradycyjny wizerunek kobiety; Czy wizerunek kobiety jest ściśle związany z rodziną i Kościołem; Jaki jest wizerunek kobiety w prasie katolickiej; Czy rola matki, żony dla kobiety jest rolą nadrzędną; Jaką tematykę podejmuje gazeta w kontekście kobiecości; Jaki jest typ idealny kobiety współczesnej; Jakie role przypisywane są kobiecie, Jakie są prawa i obowiązki tych ról; Czy gazeta podejmuje tematykę rodzinną w kontekście współczesności; (to pytanie nieco odbiega od tematu rozprawy); Czy gazeta pełni rolę poradnika?

Autorka sprawnie porusza się w stosowanych metodach i koncepcjach badawczych. W analizie przekazów prasowych zastosowała technikę analizy zawartości w tradycyjnym ujęciu pionierów techniki Bernarda Berelsona i polskiego prasoznawcy Walerego Pisarka, ale „unowocześnionym”, dostosowanym do specyfiki współczesnych przekazów medialnych. Doktorantka starannie opisała historię i specyfikę ujęć definicyjnych analizy zawartości w kontekście polskich i międzynarodowych dokonań. W modelu analizy jakościowej Doktorantka powołuje się na ustalenia Krzysztofa Koneckiego dotyczące zastosowania paradygmatu metodologii ugruntowanej, dokonała doboru próby do osiągnięcia punktu nasycenia (łączna liczba artykułów poddanych procedurze kodowania wynosi 531), opracowania listy kodów (s. 159): modele kobiecości, role, wizerunek kobiety w kontekście form życia rodzinnego, pracy, zdrowia, poglądów i postaw moralnych, wizerunek kobiety w Kościele katolickim, zjawiska pozytywne i negatywne w aspekcie kobiecości, wyboru

procedury kodowania (połączenie kodowania otwartego i selektywnego). Rozdział metodologiczny stanowi zatem dowód dobrej orientacji metodologicznej Autorki w zaprojektowaniu i przeprowadzaniu badań empirycznych. Kroki postępowania badawczego zostały precyzyjnie opisane (s. 160): 1. Budowa klucza kategoryzacyjnego (pełna wersja zamieszczona została jako załącznik nr 1); 2. Kategoryzacja treści wg według klucza z wykorzystaniem kodowania rzeczowego otwartego; 3. Wyszukanie i prezentacja wyszczególnionych zmiennych, obliczanie dominant, prezentacja rozkładu zmiennych; 4. Opracowanie wyników, formułowanie wniosków.

Walorem przeprowadzonych badań empirycznych jest wykorzystanie do analizy treści programu QDA Miner, który dostarcza zaawansowanych narzędzi do przeprowadzenia analizy ilościowej i jakościowej, umożliwiając kontrolę nad danymi i ich precyzyjnie, korelacyjne zestawienia w postaci graficznej. Jak zostało podkreślone w pracy oprogramowanie komputerowe wspierające analizę danych jakościowych CAQDAS do której zalicza się QDA Miner, wpływa pozytywnie na dyscyplinę i zaawansowanie każdego projektu badawczego. W tym kontekście cieszy fakt dojrzałości badawczej i świadomości metodologicznej Autorki, przejawiające się w stwierdzeniu, że w przypadku badań jakościowych trudno wskazać program, który zastąpiłby badacza i jego wielokontekstowe interpretacje danych (s. 154). Z pewnością jednak w pełni pożądane jest wspieranie się i inspirowanie precyzyjnymi zestawieniami statystycznymi, które oferują programy komputerowe - z czym mamy do czynienia w przedłożonej rozprawie.

Kolejne rozdziały od czwartego do siódmego poświęcone są prezentacji wyników badań własnych i omówienia obszarów oraz aspektów wizerunku kobiety w wymiarze istnienia (co się zamieszcza, jak często, w jakich proporcjach i w jakich kontekstach) oraz w wymiarze ważności (jaka jest gradacja zagadnień i problemów mierzona stopniem wyeksponowania). Rozdział czwarty zatytułowany *Pomiędzy Matką Polką a kobietą pracującą* zawiera treści pogrupowane w dwa bloki. Pierwszy blok dotyczy analiz prasowych na temat kobiety w kontekstach życia rodzinnego i jej ról z wyszczególnieniem następujących form: rodzina pełna, związki homoseksualne, single, rodziny adopcyjne, samotne macierzyństwo małżeństwo, związki kohabitacyjne, rodziny porozwodowe oraz ról domowych kobiety jako matki, żony, babci, córki, kucharki, sprzątaczk i nauczycielki. Drugi blok tematyczny prezentuje wizerunek kobiety w kontekście pracy zawodowej i pełnionych ról zawodowych: artystki, bizneswoman, dziennikarki, kobiety w UE, lekarki, modelki, naukowca, polityka, pracownicy fizycznej, pracownicy umysłowej, kobiety społecznika, sportsmenki, żołnierki.

Rozdział piaty *Pomiędzy kobieta pobożną a kobietą i jej czasem wolnym* podzielony jest dychotomicznie na obszary tematyczne związane z pozycją i rolami kobiety w Kościele katolickim (z kodami: kapłanka, kobieta a duchowość, kobieta konsekrowana, bezzenna, katolicka nauka a kobieta, kobieta a służba, kobieta we wspólnocie, zakonnica) oraz wizerunkiem kobiety kontekście spędzania czasu wolnego (spotkania towarzyskie, moda, muzyka, podróże, czytelnictwo)

Kolejny szósty rozdział zatytułowany *Dziewczynka - nastolatka - kobieta* poświęcony jest tematyce socjalizacji do roli kobiety. Badaczka ustaliła następujące kategorie do analizy: okres wieku dziewczynki, okres wieku nastolatki, wzory i modele kobiecości (biblijne, kościelne, świeckie), postawy i poglądy kobiety, zdrowie kobiety (ta ostatnia kategoria dotyczy korzystania z poradnictwa zdrowotnego, aktywności prozdrowotnych i bardziej pasuje do analiz zawartych w piątym rozdziale i kontekstu spędzania wolnego czasu). Nie jestem do końca przekonana do przyjętej koncepcji tytułowania rozdziałów i paragrafów np. *Ładna jak dziewczynka, Zbuntowana jak nastolatka, Piękna jak kobieta*, które swoją formą stylistyczną bardziej przypominają styl publicystyczny, a nie naukowy i nieprecyzyjnie informują o zawartości treściowej.

Na podkreślenie zasługuje staranne przedstawienie graficzne interpretowanych danych w części empirycznej. Cenne w rozdziałach analitycznych pracy jest także to, że opracowania i interpretację materiału empirycznego przenikają komentarze i odwołania do wybranych ustaleń teoretycznych oraz krytyczna obserwacja współczesnych zjawisk, zachodzących w przestrzeni publicznej. Analizy zamykają spójne konkluzje i streszczenia treści poszczególnych paragrafów.

Rozdział siódmy zatytułowany *Wizerunek kobiety w „Naszym Dzienniku”* pełni funkcję podsumowania przeprowadzonej analizy własnej i skróconego sprawozdania z wyników. Właściwie mógłby być scalony z Zakończeniem.

Zakończenie dysertacji to klasyczne podsumowanie w postaci syntetycznego opisu treści poszczególnych rozdziałów i konkluzji (s. 290), że we współczesnej prasie katolickiej kontynuowane są tradycyjne normy i wzory odnoszące się do ról społecznych i postrzegania miejsca kobiety w społeczeństwie, zarówno w latach 20001-2002, jak i 2021-2022.

Pracę kończy obszerna bibliografia - literatura cytowana obejmuje 255 pozycji, z tego wiele najnowszych, które ukazały się po 2000 roku, a także obcojęzycznych, 41 źródeł internetowych raz 31 Dokumentów Kościoła. Bibliografia stanowi imponujący zestaw pozycji, który przekłada się na uporządkowanie rozległej, socjologicznej, medioznawczej, teologicznej i psychologicznej literatury naukowej. Z pewnością stanowi wyczerpujący kontekst

teoretyczny rozprawy, która dzięki niej zyskuje na randze naukowej. Dobór źródeł, zapisy bibliograficzne i cytowanie pozycji jest poprawne, więc nie mam uwag.

Konkludując, przedłużona do recenzji rozprawa doktorska podejmuje istotny poznawczo problem medialnego kształtowania modeli kobiecości we współczesnej kulturze. Po stronie zalet wymienić należy:

- starannie opracowaną, na wysokim poziomie naukowym część teoretyczną zarysowującą kontekst dalszych rozważań,
- ciekawą, autorską koncepcję badań,
- trafny dobór materiału badawczego,
- poprawne i staranne przeprowadzenie poszczególnych etapów projektu badawczego,
- wykorzystanie programu QDA Miner,
- twórcze, pogłębione interpretacje danych z analiz własnych.

Po stronie wad wymieniałabym brak dyscypliny objętościowej pracy, niektóre fragmenty są zbyt rozbudowane, inne są nieco słabiej zintegrowane z tematem rozprawy, więc można by je pominąć bez szkody dla wartości merytorycznej pracy. Wydaje mi także się, że można inaczej spójrzować kolejność niektórych paragrafów w rozdziałach, a niektóre scalić.

2. Ocena strony formalnej pracy

Pod względem opracowania redakcyjnego i stylistyczno-językowego, a także w zakresie stosowania zasad dla odsyłaczy bibliograficznych pracę oceniam wysoko. Jak w każdym tego typu opracowaniu, również i w recenzowanej dysertacji można znaleźć stylistyczne potknięcia językowe, powtórzenia, błędy literowe oraz niekonsekwentne używanie wielkich liter. Przykłady błędów znajdziemy na stronach: 40, 65, 82, 96, 158, 169, 171, 187, 202, 277.

3. Zagadnienia do dyskusji

Recenzowana rozprawa wywołała u mnie kilka refleksji. Poniżej sformułowałam zagadnienia, o rozwinięcie których prosiłabym podczas publicznej obrony:

1. Obszary wspólne i różniące pomiędzy „nowym feminizmem”, odłamami feminizmu chrześcijańskiego oraz „świeckimi” nurtami feministycznymi
2. Charakterystyka rynku prasy katolickiej w Polsce

Wnioski końcowe i konkluzja:

Ustawowe wymagania i kryteria pracy doktorskiej określone są w paragrafie 13 ustawy: „Rozprawa doktorska przygotowywana pod opieką promotora albo pod opieką promotora i promotora pomocniczego (...) powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne dokonanie artystyczne oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej”.

Zgodnie z tym, że istotą pracy doktorskiej powinno być pokazanie warsztatu naukowego doktoranta, który powinien polegać na umiejętności analize literatury, sformułowaniu problemu i pytań badawczych, wyborze metody, przeprowadzeniu badań i ich interpretacji - Doktorantka te wymogi spełnia.

Stwierdzam zatem, iż recenzowana przeze mnie rozprawa doktorska mgr Agnieszki Mościckiej –Bogacz zatytułowana: *Wizerunek kobiety we współczesnej prasie katolickiej. Studium socjologiczne na przykładzie „Naszego Dziennika”* odpowiada warunkom stawianym tego typu opracowaniom i wnoszę do Rady Naukowej Instytutu Socjologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach o jej dopuszczenie do publicznej obrony.

Justyna Szulc-Fałus